

Heinrich Veromann

DIVERSANT

Oli aasta 1958. Kolmandat aastat osalesin lindude rände uurimises. Olin lindude nähtavat rännet jälginud Kabli ja Virtsu rannikutel ja mitmel pool sisemaal. Nüüd aga tuli tahtmine teada, kuidas Peipsi järv kui suur siseveekogu suunab lindude rännet. Sügisrände ajal pidasin kõige olulisemaks Lämmijärve, ajaloolise Peipsi jäälahingu kohta, kus veeväli on kõige kitsam, paiknedes Peipsi ja Pihkva järve vahel.

Mehikoormast viis mind kohalik kalur oma paadiga üle Lämmijärve. Venemaa-poolisel kaldal asus rannast 1 km kaugusel Pnevo küla. Kauplesin end kuuks ajaks korterisse. Juhatati Grigori ehk Grisha juurde, kes jäigi minuga nõusse.

Juba esimesel kahel päeval oli mul põhjust rõõmu tunda, sest linnud rändasid Pnevo neemest massiliselt üle. Veelinde oli esialgu napilt, seda suurem oli maismaalindude, eriti metsalindude kontsentratsioon. Neeme pajupõõsad lausa kihasid igat liiki tihastest, keda tugev rändetung edelasse liikuma sundis. Oma liikumisel Peipsi hirmuäratavalt suure veeväljaga kokku puutudes suundusid üha suuremad lindude hulgad järve idakallast mööda lõunasse, kuni avastasid kitsa Lämmijärve (laius kõigest ca 3 km). Suur osa väikesi laululinde suundus otsekohe Lämmijärve ületama, väiksem osa hakkas ümber Pihkva järve tiiru tegema, lennates esialgu kagusse. Eriti kimpu jäid tihased, kes end vee kohal silmapaistvalt halvasti ja kaitsetuna tundsid. Kümneid kordi tõusid nad üha kõrgust võttes pajupõõsastest Lämmijärve kohale, vahel kadusid juba minu binokli vaateväljast, aga siis ütles mõne tihase närv üles. Pruukis vaid mõnel hädakisaga tagasi pöörduda, kui juba terve parv vidinal kalda poole tagasi kihutas ja kaitsvasse pajupõõsastikku kadus.

Möödus ka kolmas vaatluspäev. Öhtul kogunes Grigori juurde mitu jahipüssi kandvat meest. Aeti sõbralikult juttu peremehega. Ei taibanud ma midagi kahtlustada. Tegin päevaste vaatluste kokkuvõtteid, seadsin kõik linnud tabelitesse ning arvutasin liikide kaupa kokku. Musta pliiatsiga märkisin paigal tegutsenud linnud, kes ei rännanud. Sinise pliiatsiga tähistasin tagasi- ehk õigemini pöödrändel nähtud linnud. Nende lennusuund oli normaalsele sügisrändele vastupidine ja viis neid kirdesse või itta. Õiged rändurid tähistasin punase pliiatsiga. Viimased kas lahkusid Lämmijärvele (edelasse) või piki kallast Pihkva poole (kagusse). Kallas oli siin maastikuliseks juhtjooneks, mis avaldas tunduvat mõju.

Tuli veel kolm meest jahipüssidega, veidi hiljem veel kaks. Pikapeale said minu värvikirevad tabelid valmis. Tõusin laua tagant. Tahtsin materjalid viia ahjutagusesse sitsiriidega eraldatud toanurka, kus asetsesid voodid. Sain mõne sammu teha, kui mind selja tagant haarati ja käed selja taha väänati. Mäletan, et esimene mõte oli - nüüd olen röövlite käes. Kahju oli rahast, mida oli küll kõigest 50 rubla (see oli tollal laborandi kuupalk).

Mind tiriti tagasi sinna, kus seina ääres asus pikk pink, millel olin istunud. Tugevasti hoiti mind kätest, paar meest aga sorisid taskutes ja kobasid läbi olematudki taskud ja "peidupaigad". Kõik, mis leiti, pandi lauale. Venekeelsest jutust taipasin, et tunti suurt kergendust, et mul polnud relvi. Taipasin ka, et mind peeti spiooniks või diversandiks. Keegi oli minu voodi juurest toonud aneroidbaromeetri. Ta tuli oma leiuga rõõmsalt teiste juurde. Järgnes üldine ehmatus ja vandesõnu kuuldus rohkesti. Arvati, et see on pomm. Kui mees selle ettevaatlikult põrandale maha pani, hingati kergendatult. Kurjalt küsiti, mis ma kavatsesin selle pommiga teha. Seletasin, et see on tavaline aneroidbaromeeter õhurõhu ülesmäärimiseks. Ei usutud. Nemad teadvat väga hästi, mis on baromeeter - niisugune see küll ei ole. Ja mis ma ajan udu lindude rände uurimisest, oleks ikka pidanud usutava vale välja mõtlema. Kes seda enne kuulnud, et vahitakse linde!

Asuti dokumente uurima. Leiti, et need on korras, kuid lisati, et spioonil peavadki korras dokumendid olema, kuidas ta muidu saab töötada. Minu rahakotist leiti üks rongipilet. See tekitas elevust. Eestvedajana käituv mees päris, millal ma seda piletit kasutasin, s.o. kuhu ja millal ma rongiga sõitsin. Vastas, et olen palju rongiga sõitnud, milline neist piletitest rahakotti on ununenud, ei oska öelda.

Minu vastuse peale naerdi rõõmsalt. Üks meestest ütles sõna-sõnalt: "Täpselt niimoodi avastati spioon filmis "Ruudus 145"!" Nojah, selge, nende meelest olin ma nüüd paljastatud. Järgnes uus vihane küsimus: "Kus on su graanaadid?" Ei hoolitud mu seletusest, et lindude rännet uuritakse ilma granaatideta. Külanaised olevat näinud, et järve ääres kõndides rippusid mul granaadid rinnal. Muidugi taipasin nüüd, et nad pidid nägema binoklit rihmaga kaelas, aga minu seletust ei usutud.

Meie kemplemine kestis tunde. Lõpuks nõuti Grishalt nõõri, et mind käsist ja jalust siduda ja niimoodi Pihkvasse viia. Küllap ma seal juba üles tunnistan, arvas ilmne eestvedaja. Grisha (olgu ta kiidetud!) ütles, et nõõri taal ei ole. Ta tõi pika vene käteräti minu sidumiseks, palus selle aga tagasi tuua. Miskipärast käterätti kasutusele ei võetud. Grishale käratati, et tal tuleb spiooni varjamise eest veel vastust anda ja kas ta ka teadvat, millega see mees siin tegeles. Ehmunud Grisha vastas: "Kurat teda teab - pimedas läheb, pimedas tuleb!"

Lõpuks oldi nükaugel, et mõned püssimehed väljusid majast. Siis kamandati mind välja. Minu järel tuli kaks-kolm püssimeest. Aknast kumas petroolilambi ähmast valgust. Selle nõrgas kumas nägin, et maja ees akna all valvas keegi sõnniku-hargiga relvastatud naine. Ilmselt nägi stsenaarium ette, et aknast põgenemise korral pidin ma hargi otsa jääma.

Ma pidin veoauto kasti ronima ja kasti põhjale istuma. Seal ümbritsesid mind kuus meest, jahipüssid minu poole suunatud. Ülemuslikult käituv mees istus juhi kõrvale. Pimeduses ei näinud, kas püssikuked olid vinnas. Mehikoorma säras elektrituledest ja sealne majakas plinkis. Siin aga valitses kõikjal pimedus, sest petroolilampide nõrk valgus ei kumanud kaugele.

Sõit läks esialgu piki Lämmijärve kallast kirdesse, Samolva asula poole, kus asus külanõukogu (umbes nagu meie vallavalitsus). Auto rappus koledasti, sest külahetee oli auklik.

Mitu kilomeetrit enne Samolvat tekkis üldine paanika. Järve pool tulistati signaalrakette õhku. Auto peatus, enamik mehi asus nagu ringkaitsesse ümber auto, teised valvasid mind. Käsutati: "Pikali!"

Imestasin, millest selline paanika. Meeste jutust taipasin, et kardeti teisi diversante, kes tulevad mind vabastama. Kindlasti andsid aga endast sel viisil kolleegidele märku vene lennuväehvitserid, keda järvel iga päev nägin veelindudele jahti pidamas. Seejuures kasutasid nad ka kuulipüsse ja mitmel korral läks eksinud püssikuul Pnevoneemest vingudes üle. Tahtsin oma oletusest "jahimeestele" minu ümber märku anda, kuid kohe käratati, ma pidagu lõuad, muidu... (järgnesid toored ähvardused). Lamasin veoauto kastis, pimeduses olid aga minu peale sihitud kolme jahipüssi torud. Mehed olid nii närvilised, et ma päris kartsin oma elu pärast. Võis ju laetud püss pabistava küti käes tahtmatultki lahti minna.

Kõik jäi vaikseks. Keegi meid ei rünnanud. Õnn oli, et ka juhuslikult meile ükski auto ega jalakäija ei lähenenud. See oleks mehi võib-olla veelgi ehmatanud ja tulistamise esile kutsunud.

Lõpuks anti käsk edasi sõita. Pika rappumise järel jõudsin Samolvasse. Asula oli pime, vaid üksikud aknad tuhmilt valgustatud. Auto peatus ja peeti millegi üle nõu. Kuulsin, et külas olevat keegi major puhkusel, see peaks teadma, mida spiooniga ette võtta. Sõidetigi siis majori majakese juurde, klopiti magavad majaelanikud unest üles.

Kahjuks olevat majori puhkus otsa saanud, ta olevat tagasi oma üksuses. Lisati aga, et läheduses on oma noorikul külas üks miilitsaleitnant Pihkvast. Rõõmsasti mindi teda otsima. See mees juba teab, mis mees siin linde uurib.

Pikkades valgetes aluspükstes miilitsaleitnant ilmus autotulede valgusesse. Ta uuris põhjalikult mu dokumente ja päris üht-teist ka minult.

Siis langetas ta salomonliku otsuse: "Mees võib ju tõesti spioon olla, aga see ei ole tõestatud. Seepärast pidage tal silm peal, aga Pihkvasse vedada ei ole mõtet."

Mida rohkem miilitsamees rääkis, seda pikemaks venisid minu kiusajate näod. Nägin seda autotulede valguses. Lõpuks ronisid mehed autokasti ja kabiini, juht käivitas mootori ja nüüd sai silmnähtavaks, et mind taheti maha jätta. Hüüdsin seda miilitsamehele, see peatas auto ja käskis mind Pnevnosse tagasi viia.

Tagasiteel vaigiti. Rappusime jälle auklikul teel. Paar korda auto peatus ja iga kord lahkusid mõned püssimehed. Vaatasin ringi, kõikjal laius pimedus. Ometi pidid kusagil olema nende eluasemed, vene külad. Muidugi - oli juba öö, inimesed magasid. Viimasena ronis kastist maha väga vihane mees. Ainsa kinnivõtjana jättis

ta minuga hüvasti, öeldes: "Kui sa oled tõeline nõukogude inimene, siis vabanda, aga...!" See "aga" oli vali ja ähvardav.

Kui ma Grisha juurde tagasi jõudsin, tundis ta suurt kergendust. Samuti tema naine. Pererahva jutust selgus, et haarangu korraldasid ümbruskonna kooliõpetajad, kohalik intelligents.

Järgmisel päeval, kohe pärast hommikusi vaatlusi, asusin taas Samolva poole teele, seekord üksi ning jalgsi. Eilne miilitsamees oli mulle rängaks süüks pannud, et ma ei olnud oma saabumist külanõukogus registreerinud. Astusin nobedasti, sest tahtsin öhtusteks vaatlusteks tagasi jõuda.

Pisut enne Samolvat seisis tee peal üksik vanem naine. Ta oli juba eemalt märganud, et tuleb võõras inimene, ja jäi uudishimulikult ootama. Ja küsis minult: "A tõ otkuda?" (Kust sina tuled?) Olin eilse pärast tige ja pahvatasin: "Prjamo is Ameriki!" See on tõlkes: "Otse Ameerikast!" Vana daam pani käed puusa ja ütles imestunud häälega kolmekordse vene vandesõna, mille ette käis "vot".

Oli aasta 1958. Sõjast oli möödas 13 aastat. Ja siiski oli hea, et ma sinna läksin, sest lindude ränne on Lämmijärve idakaldal tõesti võimas. See on Peipsi järve otsene mõju rändlindude pidevale voolule sügisel. Kui septembri lõpus saabus rände kulminatsioon, täitis kogu taeva laotus lindudest. Ei hoolinud linnud enam kaldajoonest ega veeväljast enda ees. Kogu see mass ruttas edelasse üle Lämmijärve. Pisut enam kui tunni aja jooksul rändas Pnevõ neemelt ühel päeval Eestimaa poole minu arvestuste kohaselt mitu miljonit väikest laululindu.